

A hadak végeztével sokan árulgatták ott pénzzé tehető javaikat, s a rengeteg használt ruhanemű, szerszám, edény, biciklialkatrész s még ki győzné felsorolni, mi minden között könyvekre is lehetett bukkanni – az olcsó piff-puff ponyvától a valódi értékekig, szépirodalomtól az ismeretterjesztő tudományos munkákig. Ott vette meg Anyám például a tízkötetes „nagy Brehm”-et, *Az állatok világát*, amely valamelyest pótolhatott az én természetben s világban végbe nem vihetett kóborlásaim-kalandozásaim hiányain.

E néhány mondatból talán kiviláglik, hogy a könyvek iránti vonzalmam eleve túllépett a szorosan vett szépirodalom határain. Azt pedig higgyék el nekem csak így becscsóra: az én világom igenis kiterjedt s előre haladt a könyvek által.

Végezetül még ennyi.

Sokan aggódnak, aggódunk a könyvek jövőjéért sorsa miatt. Jómagam úgy vélekedem, hogy ha nem jön szokásba újból a könyvégetés, könyvledarálás, ha nemzet- sőt térségpolitikai célokból nem válik bevett szokássá színházak, könyvtárak, tanintézmények szétválása, kifosztása, lerombolása, úgy attól végképp nincs miért tartanunk, hogy a digitalizáció felszámolja, kiszorítja, szétrobbantja a Gutenberg-galaxist. Úgy gondolom: ha mindkettőhöz egészséges lélekkel, józan szemlélettel s ahogy valaha az örökhatyók írták volt: elkészült elmével közeledünk, úgy a javára lehetünk mindkettőnek s viszont: mindkettő a javunkra lehet.

Hisz hozzásegíthet bennünket számos, lehetetlennek látszó feladat megoldásához, megértetvén a furcsa paradoxont: ha dióhéjban lakom is, de tág a világom.

Könyvhét, Debrecen, 2022. június 9.

Semmi fölösleges

BUDA FERENCCEL SZIRÁK PÉTER BESZÉLGET

Szirák Péter: Szeretettel köszöntöm Buda Ferencet, aki röviddel ezelőtt megnyitotta a 93. Ünnepi Könyvhetet Debrecenben! Hálásan köszönjük, hogy elfogadtad a meghívásunkat, hogy vállaltad ezt a fárasztó utazást Tiszakécskéről – szülővárosodba. Ahogy ezt a *Világ, világom* [2011] című memoárodban is megírtad: a Bem tér 7. szám alatt nőttél fel. Onnan alig kétszáz méterre van a Kétmalom u. 17., Térey János szülőháza. Talán nem túlzás állítani, hogy ez egy igazi költőérlelő szeglete Debrecennek. [De – műsoron kívül – némi szerénytelenséggel hadd jegyezzem meg, hogy én magam a szomszédos Kút utcán gyerekeskedtem; Kulcsár Szabó Ernő pedig éppen az idő tájt, a hatvanas-hetvenes évek fordulóján a Bem tér 1-ben lakott albérletben, mi több, ha jól tudom, évfolyamtársa, az irodalombarát, kitűnő történész, Gyáni Gábor egy időben szintén a Kút utcán lakott. Még azt is mondhatnánk, hogy egy „irodalmár-bölcsész sokszög” is kirajzolódik e térségben.] A *Világ világomban*, amely sajnos nem került bele igazán érdemei szerint az irodalmi köztudatba, érzékletes képet festesz a 20. század középső harmadának Debrecenéről. Mi az, amit ez a város neked adott? Mik voltak azok a vonzások, amelyek hozzákötöttek, s mik voltak azok a taszítások,

amelyek arra vettek rá, akár kényszerítettek, hogy végül is elhagyd? Ehhez hadd idézzem két versrészletedet! Mindkettő a *Füvek példája* [1963] című első kötetedből való: „Higgyétek el, nem vagyok akárci. / Pincelépcsőn tanultam meg járni.” (*Pincelépcső*) – illetve: „Falai szűkítettek, / Terei tágitottak.” (*Szülőföld, Debrecen*).

Buda Ferenc: Én ennek a „pincelépcsős” időszaknak az elejére persze csak édesanyám elbeszéléséből emlékszem. Úgy hároméves koromtól folyamatos az emlékezetem, a megelőzőekről meglehetősen szakadozott, mint ahogy a sorsom is ilyen szakadozott volt: egyik pincealbérletből hurcolkodtunk a másikba. Anyám mesélte, hogy az egyik ilyen pincealbérletben, amit annak fejében kaptunk, hogy ő a tulajdonosnál minden házimunkát elvégzett, no hát én még járni nem tudván, négykézláb felevickéltem a pincelépcsőn, s ha már, akkor miért is ne másztam volna bele a közeli virágoskertbe, ami olyan szép volt. Na de a házinéni aztán eléggé gorombán leteremtett a szépség iránti ebbéli korai törekvésem miatt... Aztán a Vágóhid utca 1. szám alatt, a volt bábaképezde helyén, ahol akkor a „tekintetes város” szociális ügyosztálya székel, apám kapott egy hivatalsegédi állást és ennek fejében egy alagsori szolgálati lakást, az egykori bábaképezde mosókonyhájában, ami nagyon jó kis kuckó volt, egyterű, de száraz, és igaz, hogy a két nagy ablak a járdaszintre nézett, de azért jött be rajtuk elég világosság. Ki lehetett látni az udvaron ácsorgó nagy feketefenyőkre, meg a Wesselényi utca akkor még igencsak gyér forgalmára. Aztán az első lakásunk, ami már nem pincében volt, a Bem – akkoriban Magoss György – tér 7. szám alatt volt, de ekkor már tudtam járni.

Szirák Péter: A Bem tér mögött volt a Libakert, azon kertségek egyike, amelyek valaha Debrecen belvárosát ölelték-övezték. Mint írod, talán, ha két vagy három ingatlan volt benne, s bolgárkertészek művelték. A Libakert helyén épült fel 1955-től Debrecen első modern lakótelepe: az Új Élet park. Mindig is szeretted a természetközelséget, s ahogy a memoárban megemlékezel róla, ezt a régi Debrecen biztosítani tudta: viszonylag közel volt a Nagyerdő, tőszomszédságban a Libakert, „mindenhová belódult a zöld”, igencsak szellős volt a város.

Buda Ferenc: A Nagyerdő akkor még „erdőbb” volt, mint mostanság. Ámbár már az akkori öregek is a még korábbi emlegették, hogy az ő idejükben volt csak igazán Nagyerdő a Nagyerdő. Hát az ember terjeszkedik, nincs mit tenni. Engem mindenesetre boldoggá tett, hogy a legtöbb magyar városhoz képest Debrecenben sokkal több fát ültettek, teszem azt, mint Sopronban. A Simonyi úti fasor máig gyönyörűséges, Amúgy én egyelőre megelégedtem azzal az egy szál szomorúfűzzel, ami a Magoss György téri vendégudvar leghátuljában állt, s minthogy alacsonyan kezdett elágazni, arra fel tudtam kapaszkodni, csak úgy a kapaszkodás kedvéért, hogy szétnézsek a lenti világban, megtekintsem a lent kapirgáló tyúkokat vagy a totyogó libákat, s átnézsek a Libakertbe, ahol Emma néni meg a Nemes család kertészkedett. Szünidőben egy-egy könyvvel – félkézzel-lábbal – felkapaszkodtam erre a fára, a kedvenc tartózkodási helyem volt, ott olvastam mindenkitől zavartalanul.

Szirák Péter: Most a könyvheti megnyitódban is felidézted, hogy korán megtanultál olvasni, és édesanyádtól kaptál olvasmányokat. Hogy kezdődött az írás?

Buda Ferenc: Valószínűleg arra a mintára történt ez, ahogy Arany Tanár Úr megírta a *Családi körben*: „Jobban kedveli a verseket, nótákat, / Effélét csinálni maga is próbálgat.” Gyermekként, látva-hallva, hogy mások hogy csinálják, utánzással. Ahogy járni meg beszélni megtanulunk. Eleinte nem nagyon mutogattam, mert nem voltam a dolgaimmel megelegedve. Mondhatom, hogy Petőfi és Arany feladták a leckét, nem lehetett akármilyen darab vacakkal előállni. S aztán amikor valami épkezláb írás csak létrejött, akkor azt megmutattam édesanyámnak. S nem beszélt le róla: „jól van, kisfiam, ügyes vagy”, s akkor ez nagyon sokat jelentett nekem. S aztán ez a fajta „betegség” elharapózott.

Szirák Péter: S gondolom, ekkor jól jött, hogy találkoztál Kiss Tamással, költői pályád első egyengetőjével.

Buda Ferenc: Igen. Tamás bácsi keze alá harmadikban kerültünk, a Fazekas Gimnáziumban. Történelemtanárunk volt, de suttozták a fiúk, hogy „Kiss Tamás, az egy költő!” Ekkorra én már elég sok verseskötetet végigböngészttem, s elég sokat írtam, de semmit sem tartottam meg belőlük, a konyhai kis sparheltbe, a tűzbe vettem a korai verseimet. De aztán néhányat, amit mégis elfogadhatónak éreztem, összeszedtem, s kissé szorongva, bár ő nem volt egy szorongást keltő ember, odaadtam Tamás bácsinak. „Jól van, fiam, jól van, majd szólok.” De nem az történt, hogy valamelyik nagyszünetben félrevont volna, hogy így és így, hanem azzal tisztelt meg, hogy – noha kézzel is nagyon szépen írt – legépelte a mondandóját, és szabályos levélben, a Bem térre címezve elküldte nekem. Ahányszor szóba kerül, soha nem unom meg, pedig lehet, hogy másoknak már a könyökükön jövök ki, de mindig elmondom, hogy azt írta: „Verset úgy kell írni, hogy egyetlen fölösleges szó se legyen benne.” Hát kell ennél több? A többi szerencse dolga, kegyelem dolga, egy kicsit a tehetségé is.

Szirák Péter: Tamás bácsit még én is ismerhettem. A '90-es években, fiatal szerkesztőként gyakran találkoztam vele, és sok kedves emlék fűződik a nevéhez. Rendkívüli műveltsége, elegáns szellemessége lenyűgözött. Egyébként hadd jegyezzem meg, hogy van némi hasonlóság az iskoláztatásunkban: ahogy Te is, én is az Eötvös utcai iskolába és a Fazekasba jártam, majd a bölcsészkarra, éppen 30 év különbséggel. De visszatérve Tamás bácsira: az ő mentorálásával már gimnazista korodban megjelentek a verseid az *Alföld* hasábjain, az 1955/1-2-es számban. S ez azt is jelenti, hogy Te vagy a legrégebben és egyfolytában publikáló szerzője a folyóiratnak. Hoztunk a legfrissebb, 2022 júniusi számból is, s ebben is olvasható egy Buda Ferenc-költemény. Mindezek mellett azt is közösen konstatáltuk, hogy billeg ez az előttünk lévő asztal. S ezt most nem a „társaság kritikájaként” említem, hanem azért, mert mindjárt megjegyezted, hogy könnyedén meg tudnád javítani. Tudható rólad, hogy szeretsz farigcsálni, fát megfaragni, fémet és bőrt megmunkálni. Egy helyütt így fogalmaztál: „Kétkezi őseimre a kezem emlékszik legjobban.” Mi a hasonlóság és különbség a vers „farigcsálása” és a fa megmunkálása között?

Buda Ferenc: Hát ezt el lehetne azzal az olcsó válasszal ütni, hogy itt is, ott is a felesleg lefaragásáról van szó, ámbár ez sem egészen igaz, mert vannak olyan fából készült alkotások, amelyeket összeácsolnak, összeszerkesztenek, asztalos munkával összedolgoznak, s ezek egy cseppet sem alábbvalóbbak a kifaragottaknál. Engem egyébként fiatalabb koromban jobban vonzottak a nagy darab fák, amikkel jól meg lehetett küszködni, de most már a kicsikkel is nehezebben boldogulok, mert hát a tagjaim már nem úgy működnek, de ha a gondviselés engedné, s még valamennyi erőt vissza is adna, akkor szívesen faragnék ezt-azt. Ezzel az asztallal egyébként nem kellene különösebbet csinálni: az egyik lábát ki kellene venni.

Szirák Péter: Akkor mégis csak el kellene venni belőle valamit, ami – ahogy Tamás bácsi mondaná – „főlősleges”.

Buda Ferenc: Igen.

Szirák Péter: Ami a költői mesterséget illeti, 2017-ben az Arany-bicentenárium alkalmából az *Alföld* „s feledett régi dalra émed” címmel meghívásos költőversenyt hirdetett. A kiírás egyetlen megkötése az volt, hogy a pályaműveknek tartalmazniuk kellett a „Most... árva énekem, mi vagy te” Arany-verssort. Ezt a költőversenyt Buda Ferenc nyerte meg, *Csalárd ökör* című pályaművével. Kérlek, hogy olvasd fel nekünk ezt a verset!

Buda Ferenc: Ez volt az első és az egyetlen pályázat, amin elindultam. Már többön nem merek, mert azt már biztos nem nyerném meg. [Derűtség a közönségben. A költemény elhangzik a szerző tolmácsolásában. Olvasható az *Alföld* 2017/6-os számában és Buda Ferenc legutóbbi, *Ha csak estig* című, 2019-ben kiadott kötetében.]

Szirák Péter: Egész életművedben erős az Arany-hatás, s a legutóbb írt verseid rezignált játékoságuk nyomán nyugodtan nevezhetők „őszikéknek”. Nem margitszigetiek, hanem tőserdőiek. Ha jól tudom, a szerencse szavunk délszláv jövevényszó, s eredetileg magába sűrítve tartalmazza azt a jelentést, amit szóösszetétellel adunk vissza: szerencsés találkozás. Valakivel, akivel ez a találkozás sorsfordító esemény, igazi adomány. Azok közül az emberek közül, akikkel nem vagy nem csak olvasmányaid révén, hanem személyesen is találkoztál, kik volnának azok, akiket a legfontosabbaknak tartasz?

Buda Ferenc: Juhász Ferenc és Nagy László, mindenképpen. De lehet, hogy őt kellett volna hamarabb mondani: nem voltunk egymásra hatással, de ő volt az, aki nem írt zsenyéket. Egyből kész verseket írt: Kalász László. De említhetném Szécsi Margitot is, akiről mostanában méltatlanul kevés szó esik. Nagy Lászlóról csak-csak, még verse is elhangzik néha, akár még az előadásában is, ahogy Juhász Ferencet is többet emlegetik, pedig Szécsi Margit legalább olyan jelentőségű költő – és itt az összehasonlítás nem lefokozás –, mint Nemes Nagy Ágnes. Nem szerettek egymást, én mindkettőt szeretem. Ez az én dolgom.

Szirák Péter: S volt olyan, akinek inkább a költészete hatott rád, s olyan is, aki inkább emberileg? Tehát valahogy példakép is lett?

Buda Ferenc: Példaképet nagyon nehéz választani, de – s most persze megint csak a latinus műveltségemet fitogtatom – mutatis mutandis valamilyen módon Nagy Lászlót éreztem közelebb magamhoz, s úgy vettem észre, hogy ő sem idegenkedik attól a lénytől, akit én testesítettem meg. Nagyokat hallgattunk együtt, amint ballagtunk, én ugye egyenesen haladtam, ő meg szegény billegett, s meg-megszóaltunk, de fölösleges szó nem esett köztünk. Általában nem beszéltünk a versekről, ámbár búcsúzóul, s igen erős kézszerítése volt, mindig úgy távozott, hogy „majd írj szép verseket.” S hát én megpróbáltam.

Szirák Péter: Pályád indulását az '56-os forradalom keresztbe szelte: mindig megemlékezel róla, hogy micsoda életre szóló élmény volt, ugyanakkor forradalmi verseidért egy éves börtönbüntetést kaptál. Emiatt nem folytathattad az egyetememet, munkához se nagyon jutottál, s ezért el is kellett mennetek Debrecenből. Ebben az időszakban felmerült benned, hogy nincs esély arra, hogy irodalommal foglalkozz, hogy verseket írj, vagy ez a támasz, fogódzó mindig is megmaradt a számodra?

Buda Ferenc: Nekem soha eszembe nem jutott, hogy felhagyjak a versírással. Valamiből mindig meg lehet élni, úgy-ahogy. S mellette mindig lehet írni, a börtönben is lehetett. Az ember nem tarthatott magánál íróeszközt, s persze papír sem volt, de erre való a cigarettapapír, ami nagyon praktikus, mert kis helyen elfér, s ha jó a szemed [nem úgy, mint most], akkor egy túhegyes ceruzával írva egy szonettnyi vers elfér rajta. Persze nagy munka kiböngészni, de nem lehetetlen. Ezt nem vehetik el az embertől. Ha csak le nem vágják a kezét-lábát, vagy meg nem vakítják. De még akkor sem. S úgy voltam vele, hogy előbb vagy utóbb. De tényleg a szabadulásom után, úgy mondom, ahogy van, nekem Debrecenben nem sok babér termett, a napilapban sem, valahogy óvakodtak a „rovott múltú” emberek közlésétől... Úgyhogy fogtuk magunkat, mert akkor már hárman voltunk, feleségem, Julcsi lányom és én, s egy alkalmi fuvarral felmentünk Pestre. A kislányt a régi Déliben átvette anyósom, és ideiglenesen elvitte Kaposvárra, mi meg ott maradtunk. Sehol semmi. Aztán lassacskán, de ebbe nem akarok most belelábolni, mert itt ülnénk holnap reggelig. Vénültemben nagyon részletesen tudok fecsegni, tudják a gyerekeim. De aztán valahogy csak elhelyezkedtem a Chinoin Gyógyszergyárban, az is összekötéssel sikerült. Szereztek nekünk egy albérletet a Rózsadombon, mondhatni a „káder-dűlőben”, az egy négyzetkilométerre jutó író száma ott volt a legnagyobb talán, a környéken lakott Hidas Antal, Juhász Feri, Rónay Gyuri bácsi, Illyés és Weöres Sanyika. Onnét aztán jó sport volt átszaladgálni a városon a munkahelyre. S idővel itt is, ott is, először az *ÉS*-ben és a *Kortársban*, aztán a frissen kiadott *Új Írásban* is megjelentek verseim. Így kezdődött az én futásom.

Szirák Péter: S az első köteted, a *Füvek példája* [1963] megjelenését Juhász Ferenc segítette.

Buda Ferenc: Igen, ő kérte, hogy szedjem össze a dolgaimat, s juttassam el hozzá, s viszonylag csekély, négy esztendei átfutási idő után megjelent a kötet. De ezt még nem ő szerkesztette, hanem majd a következőt, az *Ébresszen aranyisípot* [1970]. S ebbe

közös megegyezéssel beleraktuk az egyik inkriminált versemet, a *Pesten esik a hót*, méghozzá 1956-os évszámmal, s mit ad Isten, a kutya sem vette észre.

Szirák Péter: Sokakat meglepett akkor, hogy megjelenhetett ez a vers, amely igaz és szép emléket állít a leverett forradalomnak, a megtorlás időszakának. Beszéljünk a munkásságod másik fontos területéről, a műfordításról. Ez hogy jött?

Buda Ferenc: Voltaképpen a kíváncsiság vitt rá, hogy ebbe jobban beleláboljak. Valamikor a hatvanas évek során olykor-olykor kaptam megbízást is, hol Kormos Pistától, hol másoktól, hogy egy kis keresetért juthassak a pedagógusi fizetés mellé. S egyszer 20. századi bolgár költők verseiből kaptam egy maréknyit, s a nyári szabadság alatt egy balatoni szabadstrandon kifeküdtem a nádas mellé a homokba, s egész nap ott kínlódtam, meg is csináltam a vállalt munka vagy harmadát, s akkor szentül megfogadtam, hogy én többet ilyen rabszolgamunkát el nem vállalok. Akkor sem, ha éhen döglik a családom. De aztán, mit ad Isten, már akkor javában Kecskeméten laktunk, amikor a főtéri nagy könyvesbolt mellett elhaladván megakadt a szemem (na nem egy barna lányon), hanem a Bereczky Gábor-féle cseremiszt népdalgyjűteményen, ami angol nyelvű kiadás volt. Betértem, elkértem, belelapoztam, szokás szerint nem volt nálam pénz, úgyhogy megkértem őket, hogy tegyék már el fizetésig. Eltették, megvettem, s hát akkor kaptam igazán kedvet ehhez. Ott megvolt a nyers fordítás, meg megvolt a mai szöveg, s ahhoz hozzá lehetett igazítani. Nagyon szépek voltak ezek. S aztán a török nyelvekhez megvolt az út, Mándoky Kongur Pista barátom mint törzsgyökeres nagykun olyan lelkesen beszélt nekem ezeknek a népeknek a kultúrájáról, hogy kedvet kaptam hozzá és igyekeztem legalább annyit elérni, hogy szótárral önállóan fordíthassak, ne bízzam magamat nyers fordításra, mert akkor tévedjek én, ne a nyersfordító. Néhányszor aztán volt alkalmam kiutazni állami pénzen nagyon messzire: Kirgizisztánba, Kazahsztánba, egyszer voltam Baskíriában, egyszer voltam Azerbajdzsánban, s első utamtól fogva szótárakra, meg kirgiz és kazah nyelvű könyvekre vadásztam, és sikerült is, summa summárum, még egy baskír szótárt is szereztem. Én ezeket a népköltészeti anyagokat keserves munkával, meg lassan – de minek is sietni –, önállóan fordítottam le magyarra. Úgy, hogy lehetőleg nagyon jól is hangozzék.

Szirák Péter: S ezeknek az idegen nyelvű népköltészeti alkotásoknak a magyar népköltészeti nyelvre való lefordítása hatott a saját versírásodra? Például a forma, a sűrítés tekintetében? Vagy ez olyasmi volt, ami kikapcsolt, pihentetett inkább?

Buda Ferenc: Akkoriban nekem már a sűrítést nem nagyon kellett megtanulnom.

Szirák Péter: Azt már Kiss Tamástól megtanultad.

Buda Ferenc: Igen, igen. No de a Tamás bácsi tanácsa utáni időszakban is előfordult, hogy fecsegő voltam, rajta kaptam én magamat, de utána azért már nem volt rá időm, hogy fecsegjek. A fordítás inkább a kíváncsiságomat elégítette ki magas fokon: hogyan lehet ezt a szépen hangzót ugyancsak szépen hangzón elmondani? Meg hogy valami sporthasonlatot említsek: mint ahogy az úszónak kell a súlyzózás az erőnléthez. Ez esetben a fordítás a szellemi erőnléthez.

Szirák Péter: S akkor most ismét arra kérek, hogy olvass fel nekünk! Talán azt a verset, ami eredetileg szintén az *Alföld*ben jelent meg, s ami – hogy is mondjam csak – aktuális kérdéseket érint.

Buda Ferenc: Méghozzá akkortájt írtam, amikor az én legutolsó alma materem díszpolgárrá fogadta a címzettet... [A *főcsapos* című költemény elhangzik a szerző tolmácsolásában. Olvasható az *Alföld* 2017/12-es számában és a *Ha csak estig* című kötetben].

Szirák Péter: Merész költemény. Esetleg az *Alföld*ben (remélem, nem emlegetem túlzottan sokszor ezt a „nem jelentéktelen folyóiratot”) most megjelent versedet is hallhatnánk?

Buda Ferenc: Enyhítő körülményként.

Szirák Péter: Igen, enyhítő körülmény gyanánt. [Elhangzik az *X X* című vers az *Alföld* 2022/6-os számából.] Köszönjük szépen! Még szívesen hallgatnánk az emlékezéseidet és a felolvasásodat, de megígértük a hozzátartozóknak, hogy időben visszaindulhattok Kécskére. Végezetül egy kirgiz közmondást idéznék tőled, s elnézést kérek a hevenyészett kiejtésért: „Kelgen döölöt ketken meenet”, s ez annyit tesz, hogy „az érkező öröm, a távozó gyötrellem”. Ezt éppen abban a pillanatban fordítottad, amikor meghalt Nagy László, s persze csak később tudtad meg a halálhírt, s csak később tudatosult benned ez az egyidejűség. Azt kívánom, hogy amikor ezt a sort felidézzük, semmilyen ilyen tragikus körülmény ne legyen, hanem annak a szerencsének, annak az adománynak örülhessünk, hogy itt voltál és beszélgethettünk. Köszönöm szépen mindannyiunk nevében!

Buda Ferenc: Én is köszönöm! De hadd szóljanak az ujjurok is! Nagyon is rájuk fér, hogy hallassuk a hangjukat! Ezt magyarul mondom csak: „Nem én vagyok görbe, az út kanyarodik – mondja a kígyó.”

